

УДК 323:32.019(4)

Одарченко К. Ю., НПУ імені М. П. Драгоманова

СПЕЦИФІКА ГОРИЗОНТАЛЬНОЇ ТА ВЕРТИКАЛЬНОЇ ПАРТІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЛІ РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

В сучасних розвинених демократичних країнах структура політичної партії складається з певної кількості різноманітних груп інтересів та тиску. Незважаючи на об'єднаність спільними ідеологічним, соціальними та політичними цілями і інтересами ці групи всередині політичної партії намагаються боротися за лідерство та конкурують в процесі прийняття політичних рішень. По великому рахунку динаміка такої ротації партій в політичному житті зумовлена різноманітними аспектами, в тому числі і недоліками налагодження та функціонування ефективних комунікаційних зв'язків в середині самої політичної сили. В політичній науці вони отримали означення, як внутрішньо партійні комунікації, які в свою чергу поділяються на горизонтальний та вертикальний під тип.

В статті крім акцентів до класичних західних та новітніх вітчизняних теоретичних розробок з теми виокремлюється передумови становлення інституту партійної демократії, як оптимальної форми забезпечення внутріпартійної комунікації. До них, автор статті, відносить професійну самодостатність її членів, а не одностороннє підкорення волі більшості - партійному керівництву; відчуження від партійного та політичного попугізму; і системну роботу в партійних осередках в напрямі розширення власної інституційної мобільності та здатності коригувати свою політичну тактику під актуальні політичні виклики в державі та їх політичною силою.

Ключові слова: *горизонтальна та вертикальна партійна комунікація, демократична політична партія, олігархізація політичної партії.*

Загальновідомо, що за умов ліберальної демократії уся система державного управління ґрунтується на основі загальних виборів, за допомогою яких народ делегує право реалізації влади своїм уповноваженим представникам. Механізм, що дозволяє представникам народу одержувати й реалізовувати владу, знайшов своє вираження в інституті політичних партій. Згідно з нормативним змістом ліберальної демократії, партія є виразником політичної волі громадян. Якщо правляча політична сила не виконує свою передвиборчу програму, то народ має можливість відмовити їй у підтримці, проголосувавши за опозицію. Вільні (демократичні) партії, на думку К. Ясперса, не прагнуть ліквідувати інші політичні сили; в умовах демократії кожна партія може впливати на хід політичного процесу, навіть знаходячись в опозиції [9, с. 175].

Таким чином, довіра до політичних інститутів у демократичному суспільстві не зникає повністю: одна партія втрачає довіру виборців, а інша навпаки набуває її. В сучасному політичному житті це є жорстка констатація функціонування справжньої демократії, а не її політичного симулякру. По великому рахунку динаміка такої ротації партій в політичному житті зумовлена різноманітними аспектами, в тому числі і недоліками налагодження та функціонування ефективних комунікаційних зв'язків в середині самої політичної сили. В політичній науці вони отримали означення, як внутрішньо партійні комунікації, які в свою чергу поділяються на горизонтальний та вертикальний під тип.

Аналізу діяльності політичних партій, формування демократичних механізмів внутрішньопартійних відносин у процесі взаємодії влади та громадянського суспільства присвячені праці таких вчених, як Г. Ашин, Р. Арон, П. Бурдьє, Л. Вайтхед, Д. Волдрон, А. Вілдавські, О. Гаман-Голутвіна, О. Дегтярьов, Ф. Закарія, Т. Карозерс, Г. Колбеч, Н. Мотрошилова, В. Парсонс, А. Пшеворський, Д. Растроу, О. Тоффлер, А. Шедлер, Т. Шмачкова, Ф. Шміттер та ін.

В Україні, актуальність теми внутрішньопартійної комунікації та дослідження її горизонтальної і вертикальної специфіки, цікавили таких політичних дослідників, як М. Тимченко, Ю. Шведа, А. Кройтор, Н. Чорна, О. Шиманова, М. Морарь, М. Бойчук та ін.

Концептуальні основи дослідження діяльності демократизації внутрішньопартійної взаємодії у контексті посткомуністичних політичних трансформацій представлені у роботах таких дослідників, як Б. Андресюк, О. Балакірева, А. Білоус, Є. Бистрицький, В. Денисенко, І. Жданов, І. Кресіна, Ю. Куц, О. Левченко, В. Литвин, С. Наумкіна, І. Павленко, О. Радченко, М. Рибачук, Ф. Рудич, Ю. Саєнко, С. Телешун, М. Томенко, О. Фісун, В. Шаповал, Л. Шкляр, Ю. Якименко, Л. Ярошенко та ін.

Для початку, варто наголосити на кількох важливих тематичних акцентах. Перший акцент, полягає в тому, що характер політичної комунікації у суспільстві, рівень її розвитку визначається в більшій мірі станом загальної та політичної культури. Другий же аспект є важливим, оскільки передумовами оптимального розвитку політичної комунікації є інтелектуальна свобода, демократична політична культура, свобода засобів масової інформації від владних структур [7, с. 298].

Взагалі, партійну комунікацію можна поділити на зовнішню і внутрішню. Зовнішня партійна комунікація характеризується тим, що отримувач знаходиться зовні по відношенню до партії. Зовнішній аспект включає інформаційний обмін з органами влади, політичними партіями та іншими політичними утвореннями держави. При внутрішньопартійній комунікації інформація рухається всередині політичної партії між елементами її організаційної структури і включає такі напрямки: всередині партійного осередку, між партійними осередками одного рівня (горизонтальна комунікація), між партійними осередками різної субординації (вертикальна комунікація).

Як переконує в своїх дослідженнях вчений М. Морарь, горизонтальні комунікації у політичних партіях здійснюються між особами, які знаходяться на одному рівні партійної ієрархії. Такий обмін інформацією забезпечує координацію діяльності. Роль вертикальних комунікацій полягає у налагодженні зв'язків між партійними масами та партійними лідерами різних рівнів [3, с. 331]. Втім, як демонструє політична практика та реалії внутрішньопартійної комунікації, варто виокремлювати, також ще діагональні комунікації у партіях здійснюються між особами, які перебувають на різних рівнях ієрархії (наприклад, між територіальними та штабними підрозділами, коли штабні служби партії, розташовані у столиці, а керують виконанням певних функцій у регіонах).

На даний час, якщо говорити про вітчизняний контекст, зростає роль внутрішньопартійної комунікації, зокрема, в таких напрямках як «партія - регіональна організація», «партія - місцева організація», «партія - кандидат», «кандидат - місцева організація», «кандидат - регіональна організація» [3, с. 331]. При цьому, партії не відмовляються у просуванні неформальних комунікацій, які не передбачені організаційною структурою у політичних партіях. Водночас вони відіграють подекуди вирішальне значення. Адже саме у ході неформальних комунікацій формуються групи впливу з їхніми лідерами, приймаються важливі рішення, обговорюються перспективні партійні коаліції чи вихід з останніх.

Доволі важливою частиною внутрішньопартійної комунікації виступають форми взаємодії політичної партії та її парламентської фракції. Французький політичний мислитель і дослідник, М. Дюверже охарактеризував три можливі варіанти взаємодії парламентської фракції та керівництва партії: домінування фракції над партією, відносна рівновага між парламентарями і керівниками партії, та домінування партії над фракцією. Система цих взаємовідносин, окрім того, детермінується типом виборчої системи. Оскільки пропорційна система передбачає формування виборчого списку, то кандидати, включені до нього, залежні від партійного керівництва, яке фактично його формує. В той же час, як вважає М. Дюверже, мажоритарна виборча система навпаки надає обраним депутатам певну свободу дій [1, с. 103]. З іншого боку, вітчизняний політолог Ю. Шведа наголошував, що політика, яку проводить фракція в межах парламенту, не завжди узгоджується з рішенням партії. Тому можна говорити про певну автономію фракції відносно керівних органів партії. Партії, в яких саме парламентська фракція визначає напрямки партійної діяльності і формує партійну політику, сучасною термінологією називаються гнучкими політичним партіями [8, с. 54].

Крім того, акцентуючи вище на окремому політологічному дослідженні М. Дюверже варто наголосити на інших його дослідженнях щодо вертикальних та горизонтальних політичних партій, а також на супровідних дослідженнях політичних теоретиків минулого, адже й до сьогодні лишаються актуальною базою для нових досліджень феномену політичних партій та функціонування комунікаційного аспекту в середині них.

Так, зокрема, М. Дюверже, вважає, що поняття вертикальних зв'язків не нове. У найзагальнішому сенсі вертикальної називають зв'язок, яка з'єднує організми, підлеглі один іншому: наприклад, комунальна секція і окружний комітет, окружний комітет і провінційна федерація, провінційна федерація і центральний комітет. І навпаки, зв'язок між організаціями, що стоять «на рівній нозі», розглядається як горизонтальна. Про систему вертикальних зв'язків можна говорити в тому випадку, якщо партія приймає тільки перший тип, але виключає другої [1]. У результаті відбувається щось на зразок суворого розгородження на відсіки: утворення одного і того ж рівня можуть спілкуватися між собою лише через посередництво центру. Це передбачає два наслідки: відсутність будь-якої прямої горизонтальної зв'язку та комплектування «вищих інстанцій» шляхом делегування.

Вельми цікавий приклад, наводить М. Дюверже, «припустимо, що дві комунальні організації не мають права встановлювати між собою прямі горизонтальні зв'язки; якби федеральний з'їзд складався з усіх членів таких організацій, ці дві, про які ми ведемо мову, відразу змогли б увійти в контакт у рамках з'їзду: виникла б непряма горизонтальна зв'язок. І навпаки, якщо на з'їзд мають доступ тільки їх представники (делегати), що одержали свої мандати згідно всім встановленим правилам, то це означає, що ніякого контакту між місцевими організаціями, власне кажучи, не існує» [1, с. 103].

Механізм вертикальних зв'язків - чудовий засіб для підтримки єдності і згуртованості партії; він дозволяє їй дуже легко переходити до підпільної діяльності. Адже вертикальні зв'язки і поділ на відсіки точно відповідає головному правилу підпілля, і в разі провалу втручання поліції в силу цього обмежується лише дуже вузьким сектором організації. Механізм переходу від публічного дії до таємного полягає в тому, що на початку партія звільняється від своїх менш надійних членів, які покидають її лави у зв'язку із забороною або зі страху перед переслідуваннями. Крім того, партія зберігає весь свій апарат, просто більш суворим чином здійснюючи постійні правила, що стосуються заборони горизонтальних зв'язків. Така модель була характерна, за спостереженням дослідника М. Дюверже, саме комуністичній системі вертикальних зв'язків, організаційність якої полягає в пристосованості її до підпілля але, як і засіб уніфікації [1].

Окремі аспекти дослідження вертикальних політичних партій, можна знайти в політологічних працях російського вченого, правознавця і політолога М.Острогорського (1854-1919), який у своїй праці «Демократія і політичні партії» (1898 р.) досліджував організаційні зміни стають англійських і американських партій. Причому і тут, і там він виявив не тільки певну організацію, а й створення в усіх партіях, так званих «кокусів» - закритих зборів, на яких у вузькому колі, без урахування думки партійних низів, вирішуються найбільш важливі питання партійної політики [4].

Дослідженню політичних партій присвячені наукові роботи американського теоретика, професора державного права і президента Гарвардського університету (1909-1933) Аббота Лоуелла (1856-1943). Серед його робіт, «Партійне вплив на законодавство в Англії і в Америці» (1902), а особливо «Уряду і політичні партії в державах Західної Європи» (1896). Для нашого дослідження, він цікавий тим, що висунув концепцію вертикальних і горизонтальних партій. Вертикальні, по А. Лоуеллу, утворюються, коли виборцями і членами партій стають люди з різних соціальних груп, тобто вертикальним чином розташовані в суспільній структурі. Горизонтальними партіями він назвав організації одного класу і соціальної групи, що займають горизонтальне положення в соціальній структурі суспільства. У цьому випадку «замість справжньої демократії ми маємо правління одного класу, яке легко вироджується в тиранію ... Навіть територіальний тиск не так небезпечний, як по горизонталі, адже перше може привести до міжусобної війни, а от останнє, призведе до соціальної анархії

і деспотизму» [10].

Продовжуючи тему, варто не забути і про горизонтальні партійні зв'язки. Їхню організаційну актуальність для формування політичних партій горизонтального типу, добре свого часу описав в своїй науковій роботі М. Дюверже. В своїй класичній роботі «Політичні партії» він наголошував, що прямо протиставляти партії з горизонтальними зв'язками партіям з вертикальними зв'язками було б некоректно: можна лише підрозділити їх на партії з чисто вертикальними і зі змішаними - вертикальними і горизонтальними одночасно - зв'язками; само собою зрозуміло, що перші зазвичай переважають над другими. У партіях зі слабкою структурою горизонтальні зв'язки досягають максимуму: вони розвиваються як би в двох ешелонах - на рівні керівників і на рівні членів. Горизонтальна зв'язок фактично виявляється або в прямому контакті між членами базових груп, або між керівниками двох сусідніх місцевих комітетів, федерацій, etc. У радикал-соціалістичної партії, наприклад, такі зв'язки можуть розвиватися майже вільно, статут не передбачає в цьому відношенні ніяких заборон і регламентацій [1].

У партіях з сильною структурою горизонтальні зв'язки носять характер винятку. І в той же час вони складають основний спосіб інтеграції базових елементів в непрямих партіях - у формі контактів між керівниками низових відділень. Наприклад, в Бельгії керівний комітет Католицького блоку (1921 - 1936 рр..) встановив горизонтальний зв'язок між Селянським союзом, Лігою середніх класів, Федерацією католицьких товариств та християнськими профспілками. Точно так же лейбористські комітети були сформовані за допомогою системи горизонтальних зв'язків між представниками профспілок, кооперативів, страхових кас, соціалістичних ліг. Але і в прямих партіях горизонтальні зв'язки ще зберігають досить велике значення, правда не в якості принципу внутрішнього структурування організації, а швидше як спосіб зовнішньої експансії. Вони використовуються для того, щоб панувати над допоміжними організаціями або розкладати конкуруючі партії і паралельні організації. У першому випадку використовуються горизонтальні зв'язки керівників, у другому - членів базових груп. Партія організовує профспілки, культурні та спортивні товариства, політичні об'єднання з конкретними цілями. Всі ці асоціації створюються для того, щоб охопити симпатиків і посилити в цьому середовищі вплив партії. Контроль над ними зберігають шляхом встановлення горизонтальних зв'язків різних рівнів між своїми і їх керівними комітетами; при цьому на чолі допоміжних організацій можуть стояти самі керівники партії чи висунуті і контрольовані ними люди [1].

Підсумовуючи все вище вказане, бажаємо акцентувати увагу на наступному умовиводі – протиборство вертикальних та горизонтальних партійних комунікацій в одній взятій політичній силі є фактом, не зважаючи на якій стадії демократизації знаходиться партійна система, в якій вона функціонує. У демократичної політичної партії є вибір, який вектор розбудови внутрішньопартійної комунікації впроваджувати як політичну практику – чи укріплювати вертикальний принцип внутрішньої комунікації чи навпаки інвестувати в професіоналізацію горизонтальної комунікації в партії між різними групами інтересів. Погоджуємось із підходом українського дослідника М. Тимченка про передбачення дихотомічних випадків розвитку внутрішньопартійної комунікації між групами інтересів всередині партії: 1) нижча ступінь соціальності: партія представляє собою клієнтелу, партійна еліта та прості члени партії відгороджені один від одного високими соціальними бар'єрами; 2) вищий ступінь соціальності: партія представляє собою клуб односторонніх, відмінності між провідними і відомими не соціальні, а індивідуальні, виборці і рядові члени партії цілком самостійні і беруть активну участь у політичному житті [6, с. 118].

В той же час, якщо говорити про українське партійне сьогодення, партійне керівництво, може лишити питання розбудови внутрішньопартійної демократії «за бортом» інституційної розбудови. Такий підхід, на думку українського дослідника А. Кройтор, свідчить, що однією із головних небезпек у діяльності політичних партій виступає їх перетворення на інструмент реалізації інтересів порівняно невеликого кола осіб, що здійснюють безпосереднє партійне керівництво - партійної еліти. У такому випадку пересічні члени партій фактично

позбавляються впливу на прийняття партійних рішень, реалізацію партійної програми та політики, процедуру висування кандидатів у депутати різних рівнів та ін. [2, с. 284]. Яким чином можна цьому протидіяти? Незалежний політичний дослідник, Т. Плахтій, вважає, що лише усвідомлене розуміння значною частиною активних, патріотично налаштованих громадян природи суспільних процесів і причинно-наслідкових зв'язків між явищами у інформаційному, віртуальному та фізичному просторах приведе до невідворотності демократичних перетворень в Україні аби викоренити з української суспільної традиції технологію формування з них натовпів та управління ними для вирішення тих чи інших соціальних проблем політичного класу [5].

На нашу думку, для розвитку партійної комунікації в Україні, демократичним політичним силам варто акцентувати свою увагу в першу чергу на професійній самодостатності її членів, а не односторонньому підкоренні волі більшості партійному керівництву; по-друге, на відчуженні від партійного та політичного популізму; і по-третє, на системній роботі в партійних осередках в напрямі розширення власної інституційної мобільності та здатності коригувати свою політичну тактику під актуальні політичні виклики в державі та їх політичною силою.

Використана література:

1. Дюверже М. Политические партии [Текст] / М. Дюверже; [пер. с франц. Л. А. Зиминной]. — М.: Академический Проект, 2000. — 538 с.
2. Кройтор А. Внутрішньопартійна взаємодія через призму теорій політичних еліт [Текст] / А. Кройтор // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / НУ «ОЮА»; Південноукр. центр тендерних досліджень; / Голов. ред. доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік АПН України С. В. Ківалов. — Одеса, 2014. — Вип. 51. - С. 283-296.
3. Морарь М. Політична комунікація в іміджмейкерстві партійного лідера [Текст] / М. Морарь // Гілея: науковий вісник. — 2014. — Вип. 81. — С. 329-333.
4. Острогорский М. Демократия и политические партии [Текст] / М. Острогорский. — М.: РОССПЭН (Российская политическая энциклопедия), 1997. — 640 с.
5. Плахтій Т. Оптимальна модель суспільної взаємодії: українська версія [Електронний ресурс] / Т. Плахтій — Режим доступу до ресурсу: \ <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/2/5095836/00>.
6. Тимченко М. Особливості політичної взаємодії груп інтересів у внутрішньопартійних комунікаційних процесах [Текст] / М. Тимченко. // Вісник Дніпропетровського університету. — 2015. — № 5. — С. 116-123.
7. Тимченко М. Теоретико-методологічні засади дослідження внутрішньопартійної комунікації [Текст] / М. Тимченко. // Гілея: науковий вісник. — 2016. — Вип.106. — С. 298-300.
8. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем [Навч. посібник] / Ю. Шведа. — Л.: Тріада плюс, 2004. — 528 с.
9. Ясперс К. Истоки истории и ее цель [Текст] / К. Ясперс. Пер. с нем. — М.: Политздат, 1991. — 527 с.
10. Lawrence L. Governments and parties in Continental Europe. [Text] / L. Lawrence. — L., 1896. — 1 vol. — 832 p.

Одарченко К. Ю., Специфика горизонтальной и вертикальной партийной коммуникации на фоне развития политической партии

В современных развитых демократических странах структура политической партии состоит из определенного количества различных групп интересов и давления. Несмотря на объединенность совместными идеологическим, социальным и политическими целями и интересами эти группы внутри политической партии пытаются бороться за лидерство и конкурируют в процессе принятия политических решений. По большому счету динамика

такой ротации партий в политической жизни обусловлена различными аспектами, в том числе и недостатками настройка и функционирование эффективных коммуникационных связей внутри самой политической силы. В политической науке они получили определение, как внутренне партийные коммуникации, в свою очередь делятся на горизонтальный и вертикальный под тип.

В статье кроме акцентов к классическим западным и новейшим отечественным теоретическим разработкам, по теме выделяется предпосылки становления института партийной демократии, как оптимальной формы обеспечения внутрипартийной коммуникации. К ним, автор статьи, относит профессиональную самодостаточность ее членов, а не одностороннее подчинения воле большинства - партийному руководству. Отчуждение от партийного и политического популизма. Системную работу в партийных ячейках в направлении расширения собственной институциональной мобильности и способности корректировать свою политическую тактику под актуальные политические вызовы в государстве и их политической силой.

Ключевые слова: горизонтальная и вертикальная партийная коммуникация, демократическая политическая партия, олигархизация политической партии.

Odarchenko K. Yu. Specificity of horizontal and vertical communication party on the background of building a political party

In modern developed democratic countries, the structure of a political party consists of a number of different interest groups and pressure. Despite combine their common ideological, social and political objectives and the interests of these groups within the political parties are trying to fight for the leadership and compete in the political decision-making. By and large dynamics of such a rotation of parties in political life due to various aspects, including the handicapped and function setting effective communication links within the political forces. In political science, they got the determination, as the internal party communication, in turn, are divided into horizontal and vertical to the type.

The article in addition to the classic western accents and the latest domestic theoretical developments on allocated preconditions of formation of the Institute of party democracy as the best form of inner communication software. To them, the article author considers the professional self-sufficiency of its members, rather than a unilateral submission to the will of the majority - the party leadership. The alienation of the party and political populism. System work in the party cells in the direction of expansion of its institutional mobility and the ability to adjust its political tactics under the current policy challenges in the state and political power.

Key words: horizontal and vertical communication party, a democratic political party, political party oligarchization.